

Két új könyvéről¹

Béres János régimódi, a tanításon kívül sok mindennel foglalkozó, a szolgálati helyét, a falut (és környékét) megszerető, megismerő, magáénak valló, értékeit számon tartó, hagyományait ápoló-őrző és azokat minél szélesebb körben megismertetni kívánó *néptanító* volt. Egész életében alapvetően szülőfaluja, *Bánfalva* (1950-ben Bánhorvátal egyesülve ma Bánhorváti néven szerepel) hagyományvilága foglalkoztatta. Már ez az érdeklődés kísérte el a sárospataki református tanítóképző-intézetbe, ahol a továbbtanulásra, a folytonos önművelésre, az önálló szellemi munkára, a „közjó önzetlen szolgálatára” ösztönző indíttatást kapott. Martonyiban kezdte pályáját, hogy aztán Borsodon folytassa és a „várostalan” Bódvamező mellett városra fejlesztett-fejlődő neves településén, Edelényben fejezze be. Egyik utolsó könyvében méltán írhatta alá így a nevét: *Béres János* – egykori néptanító, ny. gimnáziumi tanár, népdalgyűjtő, helytörténeti kutató.

Béres János 1938 óta közölt rövid írásokat Bánfalva és környéke történetéről, népeletéről; adott közre saját gyűjtésű népdalaiból és közölte néhány olyan karcolatát, „rajzát”, amelyekben írói eszközökkel kanyarított egy-egy históriát valamelyik helyi mondából, mondatöredékből, vagy mindenféle „szóbeszédből”. Így írt erről: „Kora ifjúságom óta írogatok, publikálok. Számos írásom jelent meg ifjúsági és pedagógiai szaklapokban, helyi, megyei és országos kiadványokban. Egy könyvem jelent meg, Kiöntött a Bódva vize messzire... című népdalgyűjteményem.” Rendszeresen részt vett a *Bodgál Ferenc* által szervezett *Istvánffy Gyula Honismereti Gyűjtőpályázatokon* s ott több alkalommal díjazták, megdicsérték pályamunkáit, illetőleg egész munkásságát.

A legutóbbi időben *Laki-Lukács László* próbálta Béres János munkásságát áttekinteni, az arra érdemes darabokat sajtó alá rendezni és kiadni. Az első ilyen Laki-Lukács-féle kiadvány az *Izenetem* című összeállítás volt (Edelény, 2000.), amely húsz, különböző időben készült, nagyrészt helyi-mondai alapozású elbeszélését (mondjuk inkább így: históriáját) tartalmazta. A történetek mindegyike egy-egy erkölcsi tanítás, intés a jóra, közvetlen néprajzi-helytörténeti érdekekkel csak akkor bírnak, ha vesszük magunknak azt a fáradságot, hogy felderítsük a forrásokat, megismerjük az oly sokáig titkolat eseteket, az ezekről szóló mende-mendákat, az adatokat, a históriákat magukat, ha megtaláljuk (amíg lehet) az adatközlőket. Közvetett néprajzi-helytörténeti értékkel azonban így elbeszélés-történet formájukban is rendelkeznek. A históriákban régi általános folklórelemek számos

lokális adaptációjával találkozunk, amelyek egy-két-másikát csak innen, ezekből a történetekből tudjuk érdemlegesen kommentálni (például sok és változatos ördög-történet, a bűn és büntetés kérdésköre, kincskeresés és találás, a meggazdagodás, a gazdagság és a hatalom szülte mentalitás-változások kérdései, illetve a büntetés, a bűnhődés elmaradhatatlansága stb.). Csak példának okáért említjük meg és idézzük itt Ördög Ödön kincstalálását, amit az ördög csak Esztiike lányáért enged neki elhordani. Azaz szövetséget köt az ördöggel, ami nem múlhat el büntetés nélkül. Ördög Ödön meggazdagszik, de megmarad paraszti állapotában, a falu tekintélyes, gazdag parasztja lesz. Élete azonban tele van aggodalommal, mert sehogy se akarja Esztiikét, aki közben gyönyörű nagylánnyá serdült, átadni az ördögnek. Az ördögről azt mondják a népek, hogy számtalan alakban, formában jelenik meg, kísérti az embereket és hajlja be könyörtelenül az adósságát, viszi el a jussát. Így járt el Esztiike megszerzésénél is. A gróf-úrfi képében lépne csalja, megejti a lányt, aki terhes lesz. A szülők megvannak róla győződve, hogy a tettes nem a gróf úrfi, hanem az ő képében mutatkozott ördög volt. Azonnal egy, nemcsak a faluban, hanem a környéken is jól ismert angyalcsinálóhoz folyamodnak. De inntól kezdve halljuk magát a történetet, illetve a történetbe bele-szótt intést, óvást a falvakban mind gyakrabban előforduló születéskorlátozó, terhességmegszakító módszerektől, az angyalcsinálástól: „... mi az az angyalcsinálás papókám – kérdezi az erről mesélő nagyapjától a fiúcska... Az angyalcsinálás az csúnya mesterség, amikor a kisgyereket még magzat korában megölik az anyja hasában. Az ilyen ártatlan kisgyerekek lelke a mennyországba száll, angyal lesz belőle – legalább is így hiszik, így mondják. A bábák értették ezt a mesterséget. Vagy orsó hegyével szúrták agyon a magzatot, vagy forró vizes fürdő után kenték ki az anyja hasából, vagy angyalgöyökér levét itatták meg vele, vagy ki tudja még mit csináltak. Akárhogy is csinálták, kegyetlen dolog volt, mert sokszor nemcsak a magzatot ölték meg, hanem az édesanya is belehalt a műveletbe. Sokszor suttogtak ilyesméről az emberek, ha fiatalasszony hírtelen halt meg a faluban...” Csak a történet kikerekítése céljából írjuk ide, hogy a szerencsétlen Ördög Esztiike is így járt, bár a „műveletbe” éppen nem halt bele, de becsületét veszte, hamarosan elsenyvedt.

Sokkal többet kell mondanunk a másik, ugyancsak 2002-ben megjelent kötetéről. Ennek csak az „előnyomatát” láthatta, a könyv megjelenését már nem érte meg: Béres János Edelényben 2002. szeptember 13-án elhunyt. Ezt a könyvét is *Laki-Lukács László* gondozta. A színvonalas kiadvány nemcsak a kötet címében jelzett bánfalvi lakodalomról szól, hanem emellett a tanulmány mellett több, ugyancsak fontos, más közleményt is tartalmaz. A kötetet *Demeter Zoltán* bánhorváti polgármester-református lelkész *Lectoris Salutem!* című, de a Béres János intenciójából és nagyrészt anyagából is léte-

¹ *Izenetem*. Béres János írásai. Edelény, 2000.; Bánfalvi lakodalom a XX. század elején. Bánhorváti-Edelény, 2002.

sült *Bánhorvái Falumúzeumot* is megemlítő üdvözlő-bevezetője nyitja meg. Utána Béres rövid *Bevezetése* következik, ami nem más, mint egyfajta ön-életrajz. Ezt követően olvashatjuk a szerző több részből összeállított, eléggé terjedelmes és jól illusztrált tanulmányát *Bánfalva múltjából* címmel. Csak ezután következik a kötet bizonyos korlátozással, változással címadó írása: *A lakodalmom vagy lagzi*. Ez a tanulmány is sok dal-énekszöveget tartalmaz; közreadja Bánfalva huszadik századi, de gyökeresen hagyományos lakodalmának teljes vers-mondóka anyagát, gondos leírással. Ezt a tanulmányt, amit bizton nevezhetünk forrástanulmánynak is, nagyon szépen kiegészíti a kötet következő, kottákkal kísért népdal-tanulmánya: *Mit daloltak régen Bánfalván? Az itt ismertetett, illetve dallamaikkal együtt közölt dalokat nyolc csoportba sorolva adja elénk. Az első csoportban – Házasság előtti (leányt, fiút kereső) dalok – nyolc dalt közöl. A második csoportban – Tipikus lagzis dalok (esküvőre menet-jövet) – hat dalt találunk. A harmadik csoport igen gazdag – Lányok, asszonyok táncához (amikor nincs zene, mert a cigányok vacsoráznak) –, mert tíz dalt tartalmaz. A negyedik csoport se marad le – Mulatós lagzis dalok (inkább a fiatalok dalolják, a zenészek pihennek) –, mert ugyancsak tíz dalt ad közre. Az ötödik csoport – Mulatós dalok (katonadalok) – pedig tizenkét dalt mutat be. A hatodik csoport eléggé szerény – A cigányzenészek kedvenc darabjai (hevesen húzzák, ugrós, csárdást járnak rá) –, mindössze négy dalt közöl. A hetedik csoport – Mulatós dalok (főleg az idősök dalolják) – ismét gazdagabb, tizenhat dalt tárgyal. Az utolsó, a nyolcadik csoport – Tréfás dalok (egy részük aktuális lakodalmi) – négy dallal szerepel. Azaz az egész tanulmány hetven dallal, mondhatni, hogy ritka, sőt példátlan gazdagsággal dolgozik. Ezen a tanulmányon megáltszik, hogy Béres János réges-rég foglalkozik a Bódva-völgyi népdalokkal, hogy ezen példa-dalok közt is több régi gyűjtésű, ma már talán nem is ismert dallal is találkozunk. Egyúttal arról is informál, hogy Béres János néprajzi- munkásságának ez, a népdalgyűjtés a legjelentősebb része. Közli a dalok témák szerinti és a dalok kezdés szerinti mutatóját is.*

A kötetet – nagyon helyesen – egy, a szülőfaluról, Bánfalváról és közvetlen környezetéről szóló (a Béres János életében és munkásságában oly nagy szerepet játszó, különben kevésbé ismert Bánhorvái község komplex helytörténeti bibliográfia) irodalomjegyzék kíséri és egy *In memoriam* című, életrajzi adatokkal átszőtt méltatás (*Laki-Lukács László*) zárja.

A két kiadványt külön úgy is értékelhetjük, hogy szép példái a közösség előrehaladásáért munkálkodók megbecsülésének. Mindkét kötet és nem különben Béres János személye-munkássága megérdemli, hogy felfigyeljünk rájuk és értéküknek megfelelő módon foglalkozunk velük.

Dankó Imre

TÓTH DEZSŐ:

Egy évszázad egyesületi mozgalmai Dákán

Dáka, a Veszprém megyei Pápától 7 kilométerre, a Pápa-Jánosháza útvonal két oldalán hosszan elnyúló kisközség. Főutcáról nyíló két-három mellékutcaja is csak néhány évtizede alakult ki. Lakossága alig több mint 600 fő. A hely régi település voltát néhány késő vaskori karperec bizonyítja. Egyetlen említésre méltó épületegyüttese a Bathyányi-kastély. Ilyen paraméterekkel soktucatnyi magyar kisközség rendelkezik: bizonyítottan régi település, lakossága ezer alatt, van egy valamirevaló földesúri, kegyúri kastély vagy kúria, ami a második világháborút követő évtizedek során lehetett iskola, gyermekotthon, tsz-iroda vagy valami hasonló, de az is lehet, hogy „jóemberek” időközben még a tégláit is széthordták.

Mi az, ami mégis említésre méltóvá teszi Dákát? Történt, hogy 1989-ben, amikor már lehetett, megalakult a *Szülőföld Baráti Kör* nevű egyesület. Ez a civil szerveződés az 57 alapító taggal helybeliekből és elszármazottakból olyan baráti társaságot hozott létre, ami az eltelt tizenöt esztendő során folyamatosan és eredményesen működött. Ennek a folyamatos munkának az eredményeit rendszeresen közzé is tette. Dákáról az évek során – a Szülőföld Baráti Kör kiadásában – 12 vékonyabb-vastagabb kiadvány jelent meg. Az egyesület alapító elnökének, dr. Tóth Dezsőnek a meghatározó tevékenysége kellett mindehhez. A legutolsó kiadvány, a Dákai füzetek 10. kötete, *Egy évszázad egyesületi mozgalmai Dákán* címmel, emléket állít a falu egyesületeinek és bemutatja a jelent is. Emléket állít, mert az országos és a megyei kép bemutatása után a szerző a rendelkezésére álló dokumentumok alapján sorra veszi a falu különböző civil szervezeteit a XIX. század végétől kezdődően, majd részletesen tárgyalja a mai egyesületi életet.

A reformkori indulás után, a szabadságharc leverését követően, az 1850-es évek végén kezdődött országosan ez a mozgalom. Veszprém megyében, az 1870-1880-as években csaknem száz egyesület, olvasókör, társulás alakult. A dákai civil szervezetekről viszonylag kevés írásos anyag maradt fenn, de ezekből is biztonságosan rekonstruálható működésük.

A dákai Olvasókör szervezése már a XIX. század végén elkezdődött, de csak 1906-ban ért meg a helyzet arra, hogy kérvényezzék a kör indítását. Működése még ugyanebben az esztendőben megindult. A Földművelésügyi Minisztériumtól kapott 150 kötettel induló könyvtárat az évenkénti színlelőadások és farsangi bálók bevételével gyarapították. A meglévő analfabétizmus miatt a felolvasásoknak is jelentős szerepe volt. Így azután ez a kör – hasonlóan az ország számos olvasóköréhez – klubként is funkcionált. Az olvasókör könyvtárolmánya az 1920-as években összeolvadt a református iskola könyvtárával és az olvasókör működése végleg megszűnt.